

Balassa Péter – Vörösmarty versek elemzése

1. (2001. szeptember 25.)

Az emberek

- 1846 tavaszán íródott a galíciai nemesség Habsburg-ellenes lázadásának hatására
- a liberális nemzeti alapállapot megrendült
- Vörösmarty honorácior értelmiségi volt; a nemzethalál létszorongással töltötte el – a létszorongás egyszerre volt egyéni létszorongás és kozmikus szorongás

A vers kétszeres bevezetővel kezdődik (megszólítás, többes számú megszólítás) – mindkettő rendkívül erőteljes.

- A magyarság sorsát metaforikusan azonosították Izrael sorsával

Aki beszél, az csak egy médium, általa a világ mondja önmagát – a vers apokaliptika a szó vallási és költői értelmében (kinyilatkoztatás, a dolgok igazának kinyilatkoztatása). Apokaliptika – mint irodalmi műfaj.

Kant esszéje: az egyház milyen módon sajátítja ki az apokalipszis szót azzal, hogy állandóan végítéletet hirdet. A szó eredetileg a dolgok igazi arcának kinyilatkoztatását, megmutatkozását jelentette.

- profetikus bevezető
- (romantika – új énesség, neonarcisse, új költőiség azonossága)
- nem énkölteményről van szó, a romantikus jelleg „léket kap” ezzel
- kérdés, el lehet-e hinni, hogy nincs poétikussága a szövegnek (csavar!)
- nem romantikus beszéd csupán

(a hiszékenységben és a hiszékenység megkérdőjelezésének játékában kap teret a szöveg olvasata)

((Előszó (1850)

- a költői látomás mindkettőben fontos
- a költői látomás deperszonalizálása maga a poézis
- a költői látomás a próféta alapattitűdje
- a próféta a kritikai értelmiség legkorábbi szakrális kinyilatkoztatója.
- retorikai értelemben a látnoki próféta nincs megjelenítve a szövegben
- ha a világ beszél, miként is beszélne, ha nem nyilvánosan

Pilinszky *Apokrif*-jére hatással volt Vörösmarty. (Ott szintén személytelen bevezető van.)

Vörösmartynál sem fordul elő semmiféle legfelsőbb lény.

„Most” – jelenidejűség – itt és most, - nem én beszélek – idegenség
Ember nem mondhatja: „Nincsen remény!” – nehéz eldönteni, ki beszél.

II. – történelmi részek

II.: megismerjük a történelmi atyák történetét

Genezisből ismert allúziók sorozata

Kohelet (Prédikátorok könyve 2) : 7 hiábavalóság mondás (+ 5 vallási formula, istendicsőítés – később kanonizálódott – később költötték hozzá valószínűleg) – Vörösmarty versének 7 versszaka van

„Kohelet” = összegyűlni, a szót vinni; „kahal” = a gyülekezés szóvivője (a görög echleiaszta megfelelője); „Kohelet” – a Bölcsességek könyvének része

A hét hiábavalóság mondásnak nincs megszólítottja; semmilyen Izraelre vonatkozó történelmi utalás sincs benne – kvázi elképzelt közönséghez szól.

A vers címe – már a XIX. században is problematikus ilyen címet adni.

(Hölderlin: A németekhez)

· kozmikus dimenzió

“Az ember fáj a földnek“

- kevesen tudnak ilyet írni, ezért érdemes magyarnak születni

- akár: a természetnek fáj a túlnyújtózkodás

A vers a sokkal, a túlzott mértékekkel küszködik – arányprobléma

“őrült sár” – Vörösmarty por-használtához tartozik, a végtelenül kicsi és végtelenül nagy emberi lényhez

Ádám – eredetileg „adamak” = por képmásprobléma

„Ez őrült sár, ez istenarcú lény” – nem értem a Teremtőben lévő antropológiát

- arányproblémák – proporció – arányok elosztása – az arányok egymáshoz való viszonyulása maga egy költői probléma

- megformálási probléma: az ember megjeleníthetetlenségéről; az ember ábrázolása válik problematikussá, az ellentét, ami szétfeszíti a proporciókat (őrült, istenarcú)

(Az őrültség Vörösmarty-t egész életében foglalkoztatta, de ő nem őrült meg, csak ivott.)

- örület: nem egyéni probléma; örületre szocializálódottnak mutatja az embert

- hogyan mondható ki ez az aránytalanság?

„Mi a kevés?” - valami hiányzik, nincs rá válasz – a versben minden sok

· rejtett válasz: a reményből van kevés – ilyen értelemben apokrif szöveg (Pilinszky)

Az ember már nem istenarcú lény, hanem sárkányfog vetemény (ld. az aranygyapjú története).

- óriások elszaporodása – mitologizálás (Séth (Ádám fia) fiai lesznek óriások az özönvíz előtt illetve Bábel előtt)

¶ nem viseli el a föld a túlnyújtózkodást (titánok = nyújtózkodók)

a terjeszkedés mániája visszaköszön az emberek között is

„átok / Virágzik homlokán” – Káin jele (Genezis 4)

A megbélyegzés óvásból is, nemcsak büntetésből lehet – hozzá és utódaihoz nem szabad hozzányúlni.

2. (október 2.)

- a Világ és a Föld megkülönböztetése

Heidegger „... költőien lakozik az ember” c. tanulmánya

- a mértékvételtől szóló heideggeri probléma: „a költő csak akkor költ, ha a mértéket veszi” – azért beszél képekben, mert a költés az ég arcáról veszi a mértéket.
- a mérték egy jellegű – transzcendens – határtalan az ég, a mérték
- Hölderlin: „bizonytalán nincs mérték a földben”, csak, ha belakja az ember, de a lakozás csak akkor történik meg, ha megvan a költés
- a költői szó elsőbbsége minden más műveléssel szemben
- a költés adja a mértéket (amit az égtől vesz)

(

Mikből adódnak azok a feszültségek, amelyek enormisnak hatnak, és már-már szétfeszítik a verset? A vers radikalizmusa miatt szétesik a költemény.

- a sok és a kevés
- ismétlési kényszer – mindig minden újrakezdődik, megoldhatatlan és körbemegy
- „nincsen remény” – a kitörés lehetetlensége

A jelenések könyve 8,7

„S látja Isten, nincsen arra mód, út, kitörni e látomásból.”

Babits: *Jónás könyve* – “zihálva”

Figyelni ezekre:

- nem ott kell lennie, és ott van!
- hibázás, szándékolt vagy szándékolatlan elvétel!
- rossz szórendek!

Az ismétlés és a kitörésnélküliség motívuma az emberben, a történelemben, a világban. Az ismétlés mint rossz, mint a neurózis egyik jele – közvetlenül előkészíti az *Előszót*. Az *Előszó* kultusztett, kultikussá válik.

Ezen belül „mint malom a pokolban” – a kitörés lehetetlensége; géphasonlat (malom = gép – gépszerűség: életidegen).

Minden ismétlődik, körbemegy – a mértéktelenség bizonyos esete

A mértéktelenség prófétai tudásáról beszél – a mértékadás tétje.

A szó státusa – a szóban / az emberi kapcsolatban odáig jutunk el, hogy a mértéktelenségről kell beszélni – kérdés, meddig, hogy ne lépjek vissza a pörgésbe, kiáltásba.

Artikulálás, névadás – kiáltás helyett szó, majd leírás.

– A mértékadás fokozódó folyamata: ha nem kötjük meg a szót, visszahullik a pusztába kiáltásig, a pusztába közvetlenségig.

A mértékadás az irodalomban a közvetettséget jelenti. Szélsőséges esete az írott irodalom (Derrida problémája).

Prófétai proklamáció: a mértéket kell keresnem, mert maguk a dolgok nem mértékletesek.

Óriások problematikája.

A genezistörténet olvasása fontos referenciaszövege a versnek.

Genezis 4: Lámek = kovács; az első vas az ő nevéhez fűződik. Vassal (eszközzel) öl. (Lámek Káin fia)

Lámek: „Emberről öltem, mert megsebzett, ifjút öltem, mert megütött.” – nemértés – bele van kódolva Káinba és Lámekbe

Genezis 4, 24: „Ha hétszeres a bosszú Káinéért, hetvenhétszeres az Lámekért!”

Ezután: óriásokról.

A bűn eláradása: Genezis 5-6 – óriások Sét és Lámek gyerekei

Genezis 6,3: visszavétele az eredeti genezisnek: saját hasonlatosságára teremtette Isten az embert (: képmás-kinyilatkoztatás). Egészen kóros állapotról van szó: Isten bejelenti az özönvizet: ki akarja pusztítani ezt az emberiséget, az óriások nemzetségét; visszavenné az egész emberiséget, és a dialogicitást (azt, hogy képmás).

Mértéktelenség: szaporodás, dögvész – összefügg a törvénytelenséggel.

- „a törvény újra ölt”; „lábaik a törvény felett“

Az isteni törvény és a modern jogállamiság olvasható ki a Vörösmarty-szövegből.

Az óriásokhoz tartozik az is, hogy az ember kérkedik.

Genezis 6,4: az óriások egyúttal az Isten fiai.

A teremtésben eredendően van egy átjárás az isteni és az emberi között, ezt fejezi ki a képmás, ezt venné vissza Isten.

Az emberi lény végtelen, halál utáni vagy destruktív ösztönét (pl. a testvérgyilkosságot) Vörösmarty-val együtt nem értjük.

A Bibliában állandó harc van: „szemet szemért, fogat fogért” – nemértés – a legnagyobb mértékválságot ebben kapja el.

Az artikuláció és az artikulálatlanság problémája az irodalomban és az esztétikában: van-e tét; pusztán megtorlás, vagy valami más – arányprobléma (a pusztta megtorlás nem más, mint a pusztta számolás, azaz maga az igazságtalanság).

A bűnelengedés és a képmás összefüggése – lemondok a pusztta mechanikus megtorlásról, abból csak arányvesztés jöhet ki.

Van egy, a mechanikus ítélkezést felülíró ítélkezés: a jahvista teológiája.

A régi emberiségből egyetlen embert vesz ki: Énokot – „mivel Istennel járt vala, ezért magával vivé” (az egyetlen Noé előtt)

bárkaépítés – materiális szöveg – számok: mi hány cm legyen ahhoz, hogy életben maradjál

□ poészis, mint készítés; hogyan vegyünk mértéket a mértéktelenséggel szemben

Bábel – mértékvesztés szintén – az igazi mértékvesztés a nemértésben van.

A mértéktelenség a destruktív gonoszban van.

6. szakasz:

- ész és szabad akarat – Vörösmarty a modernitás két vívmányát kritizálja mindkettő isteni eredetű, de szekuralizált emberi princípium

Valamiről beszél, ami azzal a veszéllyel fenyeget, hogy nem tudok róla beszélni, mert nem értem és lehet, hogy a puszta kiáltásba vezet. Ez az irodalom.

Lehet-e nyilvánosan sírni?

panaszok – nem szemérmertlenség-e? Az artikulálás és az artikulátlanság a kínos határán.

Panaszköltemény: „Nincsen remény” – nincs címzettje, anonim panasz – Kölcseynél is Halálszorongás – a nemzethalál saját halálommal függ össze – személyes megsemmisítő szorongás

A nemzethalál fogalmának változásai a magyar irodalomban:

Ady az utolsó magyar és az utolsó próféta; arról beszél, ami éppen történik. Ami Vörösmarty-nál kezdődik, annak betetőzése található meg Ady kései költészetében. Ady nyelve részben XVI. századi nyelv – a XVI. századi Károlyi Bibliát olvassa, élete végén már csak azt. A magyarság vége és Izrael vége egybefonódik Ady késői költészetében. 1918. decembere – Ady utolsó tiszta pillanatában elkezd széttépni ezt a Bibliát (előtte ráírta: „Uram, Uram, miért hagytál el engemet?”)

– hogyan válik önbeteljesítő próféciává az, amit állandóan el akarnak kerülni? Hogyan lehet artikulálni amitől artikulátlannul félünk? (nemzethalál probléma)

Babits: „a kislány majd hűtlen lesz”; kislány = haza (a magyar költészetben mindig)

- rettegés a szerelmi csalódástól

A XIX. században meggyőződés, hogy szóval kell fenntartani a nemzetet.

- még egy közösség van számunkra – a szó értelmében még tagolatlan közösség

túlfeszítettség, túlfeszített értelem – mérhetetlen fontosságba vetett hit (tényleg így van gondolva)

Az *emberek* c. költemény a látás egy olyan foka, ami már vakító. (ld. Heidegger)

Heidegger: mértékvételre való képtelenség = különös túlméretezettség

„titán-problémával” küszködik Vörösmarty.

Oidipusz – titánfi

Heidegger (Hölderlin): Oidipusznak eggyel több szeme van talán, ezért megvakítja magát, mert nem akar többet látni.

János 9: a vakon született meggyógyítása szombatnapon

„Mester, ki vétkezett, ez-é, vagy ennek szülei, hogy vakon született?” „Sem ez nem vétkezett, sem ennek szülei, hanem, hogy nyilvánvalókká legyenek benne az Isten dolgai.”

mérték = artikulált-e még; nem az, hogy mennyi

3. (október 9.)

Heidegger:

- költés és lakozás egymással kölcsönhatásban
- a költés az emberi lakozás alapképessége
- az ember élete lakozó élet

Vörösmarty-nál a lakozás válik problematikussá. (A modernitás mint mértékprobléma.)
Strukturális probléma – az ember egyszerre emancipálódó és archaikus, tradicionális lény.

Artikulációs küzdelem a dezintegratív erőkkal szemben.

Babits (1911): „Vörösmarty lelke felfelé beteg”

- az emberi lény antropológiai problémája

Szakadékelmélet – Kant: *A fenséges analitikája*

refrén + „Nincsen remény” a végén:

ambivalens viszony a refrénhez: ítélet (verdict) vagy panasz? eldöntetlen
átok, panasz közel van egymáshoz – zsoltárhagyomány (panasz, átok, hálaadás)
a panasznak sok formája van a költészetben

Jób könyve: panasz – a panasz felépítése: 1. bevezető / megszólítás; 2. maga a panasz
– Istenhez fordul – bizalom megadása; 3. kérés

1. az Istennel szembeni panasz; 2. ellenséggel szembeni panasz; 3. önmagára néző panasz

Az ellenséggel szembeni panasz és az önmagára néző panasz megtalálható Vörösmarty-nál is.

13. zsoltár – 13,2-3

te, én, ő felosztása / megszólítása

Jób Istenbe kapaszkodik Isten ellenében.

- nem látja Istent = „Nincsen remény”

¶ eggyel több szem

Jób könyvének vége: „És most újra szemeimmel látlak Téged”

Vörösmarty-töredék - 1842. ősz: „Elszórta terhes fellegeit az ég”

1817: „Ó fuss e kegyetlen földről”

Országháza (1846)

- a politikai nemzet mint gyülekezet szétesése

Csongor és Tünde V. felvonás, Az Éj monológja

- különböző igeidők használata
- voltam – valék...
- múlt-jelen-jövő hármassága
- fény és sötétség / lét és semmi olyan fajta megjelenítése, amit Schelling ősalapnak és ősalapnélküliségnek nevez a német misztikus szerzők hatására

- kozmikus szöveg, benne aufklerisztikus történelmi szöveg
- én szerepe – megismerés, nem valóságos személy ...
- „túl és tűnődik” – az ember kiirthatatlan hajlama a föltörésre, a kiirthatatlan vágy
- világköltemény igénye: teodicea újrafelvetése (a teodícea át- meg átjárja bizonyos költemények kérdésfelvetését)

A teodicea Az emberek szempontjából: miért van ez így? A teodícea egyik alapkérdése: miért lehet ez.

János 1,5: „A világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be.”

Goethe: *Költészet és valóság*

Faust II. elején: Az anyák birodalma (= az archetípusok birodalma)

Az éjszakába való alászállás: az alap keresése.

□ Összefügg azzal, hogy így kell-e lennie

- kívül esik minden, ami elmondható

□ mértékprobléma, ugyanakkor kihívás is □ a teodíceaához vezet

teodícea – görög theo (Isten) + tikhé (igazolás) = „Isten igazolása”. A keresztény tanítás szerint eredetileg annak bizonyítása, hogy a világban tapasztalható rossz nem zárja ki Isten létezésének azon attribútumait, hogy szent, igazságos és mindenható. Azért hangsúlyos ilyen erősen, mert a bűnbeeséstől mindez megkérdőjeleződik. A bizonyításhoz hozzátartozik: a véges teremtmény és a végtelen összehasonlítása (Jób); az, hogy a világ még befejezetlen, és az ember cselekvően teheti jobbat, a szenvedést okozó viszonyok megváltoztatásával; a szabályok (akkor is ha gonosz) elfogadásához szükséges a teremtmény beleegyezése, az, hogy elfogadja a teremtet felfoghatatlannak – ehhez hozzátartozik valamiféle reménység, ami a megtestesülésen (inkarnáción) alapszik. Mindez drámai ellentmondást okoz, mely drámai ellentmondás a rossz és a transzcendens utáni kiirthatatlan vágy között helyezkedik el.

Leibniz: Theodicea (franciául írta) – elsőként fogalmazza meg az elégséges fogalmát: „Miért van inkább valami, mint semmi, mikor a semmi sokkal egyszerűbb, mint a valami?” (Egyedül Isten kiváltsága a semmiből való teremtés.)

- horror vacui (vákuumtól való rettegés) – sokkal egyszerűbb a dolgokat megsemmisíteni, mint létrehozni

· Leibniz: a világ dolgai esetlegesek.

· Miért van véges létező?

· Miért olyan a véges létező, mint amilyen és nem másmilyen?

· A véges létező rá van utalva arra az alpra, amelynek a létezését köszöneti.

· Az elégséges ok a világon kívüli kell hogy legyen □ Isten

· Isten Leibniznél logikai állítmány, a kijelentés alanya a létezők összessége.

János: „Kezdetben vala az ige.”

A vákuum, a rossz a létezők korlátozottságából fakad, de előfeltétele a jónak.

Hans Jonas: Az istenfogalom Auschwitz után.

A halált megelőzi a teljes elembertelenítés, hogy az emberi méltóság hamva se maradjon

utána. A képmás megölése a fizikai megölés előtt.

Ady kérdésessé teszi a hagyományos istenszemléletet a vallásos ember számára – Jonas Istenről, mint a történelem uráról beszél: a mindenhatóságról le kell mondani. Amennyiben van teremtés, Isten hatalma csak korlátozott lehet. Isten nem azért nem lépett közbe, mert nem akart volna, hanem mert nem volt képes rá.

A tehetetlenül szenvedő Isten (Ézsaiás 40,66) hagyománya a zsidó-keresztény kultúrában Krisztus előképe.

Einstein: „Isten nem kockajátékos.” – Isten nem avatkozik bele a teremtésbe.

Cimcum (önkorlátozás, visszavonulás, összehúzóódás) – kabbalista tanítás a XVI. századból.

Isten eszerint átengedi magát annak a világnak, amit teremtett, hogy helyet adjon neki, mert enélkül Istenen kívül semmi sem lehetett volna.

- apaság korlátozása

Derrida: Kivéve a név

apofatikus hang – színtelen hang – nincs teológia – megszólított nélküliség